

ÖMER SEYFETTİN'İN HİKÂYELERİNDE MİLLÎ KİMLİK İNŞA UNSURU OLARAK MEKÂN

DEMİR, Ayşe*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Vatan toprağının kutsallığı ve bireyin vatana sahip olmadan herhangi bir varlığının olamayacağı fikri, uzun yıllar bir kurtuluş mücadelesi veren Türk milletin edebiyatında kendine geniş yer bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı ve öncesinde yaşanan, doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'nu hedef alan geniş çaplı savaşlar toplumun bir üyesi olan yazarları da etkilemiştir. Bu süreç öncesinde ise toplumu, iç imkânlarla dayanarak şekillendirme gayreti ve sonrasında başlayan savaşın meydana getirdiği karmaşa, yazarları 'milliyet' ve 'milliyetçilik' kavramları etrafında düşünmeye yöneltmiştir. Bir süredir parçalanmış imparatorluk, çökmekte oluşunun en açık belirtilerini topraklarını kaybederek vermektedir. Bir süre önce 'vatan' olarak kabul edilen mekânlar kısa aralıklarla yabancılaşmış ve başkalaşmışlardır. Coğrafyanın bütünlüğünün bozulamayacağı düşüncesine/algısına sahip bireyler için bunu anlamlandırmak ve özellikle de kabullenmek oldukça sarsıcı bir deneyimdir. Bu sebeple durumu kabullenmekte zorlanan ve hâli hazırda bir karmaşanın içerisinde yaşayan bireylere yeni ve millî bir kimlikle yeni ve sınırları kesin hatlarla çizilmiş millî bir mekân belirlemek gerekmektedir. Bu dönem edebiyatına baktığımızda bu amaca yönelik üretilmiş birçok edebî ve siyasi eserle karşılaşırız. Bunların her biri toplumu kurtarmak, bir arada tutmak ve cesaret vermek ana gayesiyle yola çıkmıştır. Her bir teklifin ortak amacı millî bütünlüğü vatan kavramı üzerinden sağlamak ve mücadele için gerekli amacı ve ülküyü zinde tutmaktır. Ömer Seyfettin de hikâyeleriyle bu amaca yönelik bir hareketin içerisinde yer alır. Yazar, millî kimliğin temellerini kuvvetlendirmek için mekânın tanıklığına başvurur. Bu hususta bizi ilgilendiren en önemli husus mekânın belirleyiciliğinin ve mekân eksenli millî kimlik kazanma sürecinin Ömer Seyfettin'in hikâye dünyasına nasıl yansıdığıdır. Biz de bildirimizde mekânın yeni bir kimlik inşasında hangi amaçlarla kullanıldığına ve aşılına çalışılan krizdeki işlevine Ömer Seyfettin örneğinde değinmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Millî kimlik, Ömer Seyfettin, hikâye, siyasi edebiyat.

* Arş. Gör. Dr., Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE e-posta: tespik2002yahoo.com

GİRİŞ

Millî kimlik, birey ve bağlı olduğu toplum tarafından meydana getirilen ortak bir bilincin mahsulüdür. Ancak, “Sadece toplumsal düzenin var olduğu bir dünyada, bireyin, yaşamın öznel anlamını çıkartabileceği ortak bilinç gelişebilir. Bu ortak bilinç bireyi anomie'nin yıkıcı etkilerinden yani, toplumsal düzen süreçlerinin yoksulluğundan ve yaşamın anlamsızlığından koruyabilir.” (Berger, 1987: 207). Toplumun tehlike ve karmaşa içerisinde olduğu dönemlerde, yıkıcı etkiden kurtulup ortak bilincin yapıcı inşa aşamasına girmesine ise şiddetle ihtiyaç vardır. Peter L. Berger, inşa dönemlerinde böyle bir oluşumun dilbilimsel temele dayandığını ifade eder. Millî bilinç ve kimliğin toplumun her bireyinin anlayabildiği dil etrafında oluşması ve gelişmesi oldukça doğaldır. Türk ulusu için 1. Dünya Savaşı gibi bir süreç için bu temeli biraz daha genişleterek edebiyat da bu çerçeveye dâhil edilebilir. Anadille oluşturulan edebiyatla yazarlar toplumu karmaşadan kurtarmaya, onun simgeye dayanan/simgesel hatırlatıcılığına, bütünleştiriciliğine başvururlar. Yeniden kurmak, inşa etmek için yeniden düzenlemeye yani kurgulamaya girişirler. Burada edebiyatın/sanatın sadece kendi için var olmadığı, bir üst değer için araç olarak kullanıldığı bir alana girilir. Edebiyat belki bilinçli belki de içgüdüsel bir tepki sonucunda kuramların harekete dönüştürüldüğü önemli bir basamak/zemin hâline gelir. Bundan sonra okurun, o dönem içinse ulusun bireylerinin eylemleri için ilham aldıkları bir sıçrama noktası olur. Asıl amaç bütünü/toplumu meydana getiren bireylerin millî kimliğin gerekleri ve idealleriyle donatılmasıdır. Edebiyatsa bunu simgeler kullanarak daha kalıcı ve kısa vadede başarmayı amaçlar. Bu da onun insanlar üzerinde oluşturabildiği duygulara özellikle de heyecana yönelik yoğun etkisiyle mümkün olur.

Edebiyat doğal seyrinde ilerleyen toplumun yeniden yapılanma sürecini hızlandırıcı tesire de sahiptir. Tüm bu olumlu sonuçların farkında olan aydın-yazarlardan biri de Ömer Seyfettin'dir. Selim Deringil'in farklı bir nedenle kullandığı 'entelektüel seferberlik (mobilization) literatürü'ne (Deringil, 2007; 98) dâhil edebileceğimiz yazar, hem anadili hem de simgeleri ortak bilinci temellendirecek ve yükseltecek biçimde kullanır. Bu simgelerden biri de mekân ve mekâna dayalı unsurlardır.

Ömer Seyfettin'in Millî Coğrafyası

“Milletler öncelikle mensuplarının içinde yaşamak ve çalışmak zorunda oldukları kesin bir toplumsal mekân tanımlar ve bir topluluğu zaman ve mekâna konumlandıran bir tarihî toprağın/ülkenin sınırlarını çizerler.” (Smith, 1994: 34). Bu durumun yakın tarihimizdeki en belirgin örneği Misak-ı Millî sınırlarıdır. Çizilen bu harita korunmak ve varılmak istenen nihai hedefi göstererek, bireylerin zihninde belirli bir vatan/coğrafya algısını ortaya koymuştur. Bu durum, hemen hemen her şeyin belirsizlik içerisinde olduğu bir dönemde ihtiyaç duyulan en önemli unsurdur. Daha öncesinde ise, aydın sorumluluklarını da göz ardı etmeyen yazarların eserlerinde farklı mekân sınırlarına ve vatan haritalarına rastlarız. Bu metinlerde öncelikle arzu edilen

sınırlar ortaya konulurken, değişen şartlar ve olumsuzluklar daha gerçekçi sınırları beraberinde getirmiştir. Millî/Türk kimliğinin daha bilinçli benimsenmesiyle beraber Türk unsurların yoğun olarak yaşandığı temel mekânların elden geldiğince korunması ve vatanın bu doğrultuda tasarlanması gündeme gelir. Zaten Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde de kimliğinin farkına varan hikâye kişilerinin ilk adımda düşmana karşı kutsallaştırılmış mekânı müdafaayı hedefledikleri görülür. Bu da kimlikle mekân arasındaki doğrudan ilişkiyi gözler önüne seren önemli noktalardandır.

Ata yurdun Türk milleti için Orta Asya olmasına rağmen, belki imparatorluk sınırlarının oluşturduğu vatan anlayışı belki de devrin şartlarının birinci derecede sorunları ön plana çıkarması ve bunlara gerçekçi çözümler beklentisi dönem yazarlarını da Anadolu merkezli ve Batıya yönelik bir mekân çizimine yönlendirmiştir. Söz konusu olan millî kimliğini yeni keşfetmiş bir millete yeni bir yurt arayışı değil var olan sınırları koruma çabasıdır. Ömer Seyfettin ve dönemin aydınları da savaşla birlikte başlayan olağanüstü durumun ve sorunların bilincinde olarak daha doğal ve elde edilebilir sınırların peşindedirler. Ata yurt, Orta Asya'yla bir birleşmeye gitme isteği yine muhafaza edilmekle birlikte bu daha sonraki zamanlara bırakılmış, güncel ve gerçek olanın çözümüne yönelmiştir.

Sözü edilen dönemin bir yazarı olarak Ömer Seyfettin'de milliyetçilik ve bir millî kimlikle birlikte mekân inşası gerçekçi bir çizgide ilerlemektedir. Temel mekânlar Anadolu ve kısmen Rumeli'dir ve tarihî mitler de bunların korunması, savunulması için ortaya çıkarılmakta ve eserlerin içerisinde yeniden şekillenmektedir. Bu hikâyeler, özellikle de tarihî olanlar incelendiğinde bunlardaki ortak yapı, düşünce tarzı ve ideal kolaylıkla fark edilebilmektedir. Burada sadece idealler değil mekân kaybından doğan üzüntü ve endişe de görülür. Yazarın Balkanlardan çekilişi anlatan 1914 tarihli "Mehdi" hikâyesinde bu durum örneklenmektedir:

"Kapalı camların ince buğularından minarelerin yıkılmış, mescitlerinin üzerine haçlar asılmış تنها köyleri görüyor gibi oluyorduk. Bu köyler uzaklarda, ta ufkun nihayetindeki mor sislerin içinde idi. Şimdi ezanın sustuğu bu öksüz yurtlara çanlarını ulutmak için Selanik'e vapur vapur gelen Kafkasya Rumları yerleşiyorlardı. Susuyorduk. Ve sanki bize milyonlarca kan ve din kardeşlerimizin ölümünü hatırlatan dışarısını, bu düşmanın öz vatanımızdan zorla kopardığı altın sahraları görmemek için önümüze bakıyorduk." (Ömer Seyfettin, 1999a: 238).

Mekân ve Kimlik Kazanımı

Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Kimliği" adlı makalesinde millî devlete geçiş sürecinde kimliğin inşasından bahsetmektedir. Yazar, 'inşa' kavramından hareketle millî devletin, "o saf Türklere de Türklük öğretmek ve bunun için öğretilecek o Türklüğün içeriğini tasarlamak durumunda" (Bora, 1996: 169) olduğunu belirtir. Savaş sonrası dönemde bu görev devlete düşerken, daha

öncesinde bu misyonu milliyetçi aydınlar tarafından üstlenilmiştir. Bu aydınlardan biri de Ömer Seyfettin'dir. Onun hikâyelerine bakıldığında yazarın bu ideal doğrultusunda oldukça bilinçli ve aşamalı bir program çerçevesinde hareket ettiği tespit edilebilir. Bu çerçevede mekân kaybı dolayısıyla yara almış millî kimliği yine mekân aracılığıyla onarmaya çalıştığı hikâyelerden söz etmek mümkündür. Bu hikâyelerde temalar, kaybedilen toprakların doğurduğu üzüntünün sürekli olmaması ve bütünleşmeyi/direnmeyi sağlayacak millî gururun korunması için zafer ve mekân odaklıdır. Mekân üzerinde kurulan hâkimiyet ve bu doğrultuda kazanılan zaferler, Türk kimliğinin olumlanmasına, bireylerin güven kazanmalarına hizmet edecek şekilde kurgulanmaktadır. Hikâyelerin içeriği düşünüldüğünde ve aynı süreçte yazdığı makaleler göz önüne alındığında Ömer Seyfettin'in bir yazar olmanın yanında belirgin bir aydın kimliği ve sorumluluğuyla hareket ettiği fark edilir. Bu bakımdan Anthony D. Smith'in kullandığı şu ifadeler Ömer Seyfettin'in de içerisinde bulunduğu dönemin 'milliyetçi eğitimci-entelektüel' kimliğiyle ortaya çıkan aydınları için son derece uygun tanımlamalardır:

“Şimdiki kuşaklar için haritalar ve törellikler oluşturmanın öteki yolu da tarihten ve özellikle de altın çağlar mitini kullanmaktan geçiyordu.

Milliyetçi eğitimci-entelektüellerin hedefleri akademik değil toplumsal ve siyasiydi; halkı saflaştırmayı ve etkin hâle getirmeyi amaçlamaktaydılar. Bunu yapmak için topluluğun şanlı geçmişine dair parlak yeniden canlandırılmalar yaratmak gibi etnik geçmişten kaynaklanan törel numunelere ihtiyaç vardır.

O nedenle bir dizi mit aracılığıyla söz konusu geçmişe dönülür; köken ve soy, özgürlük ve göç, kahraman ve azizleriyle altın bir çağ ve belki de seçilmiş halk mitleri bir kere daha uzun uykularından uyanır ve/ya da sürgünden dönerler. Beraberce, bu mitik motifler karma bir milliyetçi mitoloji ve kurtuluş/selamet draması içinde biçimlendirilebilirler.” (Smith, 1994: 109).

Ömer Seyfettin'in siyasi ve sosyal içerikli hikâyelerinde, özellikle de tarihî olanlarda güçlü bir 'biz' duygusunun öne çıktığı görülmektedir. Bunlarda hikâye kahramanlarından daha çok, onun ait olduğu grubun vurgulandığı fark edilmektedir. Bu, yazarın belirli bir hedefe yönelik olarak bilinçle gerçekleştirdiği bir eylemdir. Yazar, çeşitli rol modelleri sunmakla birlikte asıl olarak devir insanlarını bu 'biz' kavramına dâhil etmeye, bunun içerisinde yer almaktan gurur duymalarını sağlamaya çabalamaktadır. Bu durum, ulus ve birey etrafında düşünen ve ikisi arasındaki ilişkiyi 'sevgi' kavramıyla açıklayan Norbert Elias'ın değerlendirmeleriyle örtüşür:

“Ulusallık bir tür 'sevgidir'. Fakat alışılmış sevgiden farklıdır bu. Önemli olan da burasıdır. Çünkü bu sevgide hedef 'diğeri', 'başkası' değildir. Ulusal sevgi, bir kişinin, 'siz' diye tanımladığı bir başka insan veya insan grubuna duyduğu sevgi değildir. Bu, bireyin 'biz' diye tanımladığı bir gruba duyduğu sevgidir. Kendini sevmenin bir biçimidir bu.” (Akçam, 1993: 25).

Ömer Seyfettin'in millî kimliği kuvvetlendirmek, yurt savunmasında mücadele azmi ve cesareti vermek için geçmişten taşıdığı örnekler, kişilerin kahramanlığı kadar da mekân odaklıdır. Bu tarihî hikâyelerin çoğunun konusu savaflara ve çatışmaları da belirli bir mekânın, örneğin bir kalenin ya da şehrin alınmasına dayanmaktadır. Mekân karşısında elde edilen zaferler, gösterilen kahramanlıklar hep Türk unsurun geçmişi ve kendi kimliğiyle gurur duymasını amaçlayan, aynı isteği bugünün bireylerinde oluşturmaya çalışan unsurlardır. Nitekim "Kütük" hikâyesinin sonunda, kalenin elde edilişi sonunda çizilen tablo, mekân fethiyle ve başarıyla yazarın Türk kimliği arasında kurduğu bağlantıyı ortaya koymaktadır:

"Biraz sonra..."

Şalço'nun tepesinde şan, namus kefeni olan meş'um beyaz bayrak dalgalanıyordu. Demir kapılar açılmıştı. Korkudan sapsarı kesilen tuğlu kumandan, altın kılıçlı asilzadeler, zırhlı şövalyeler Arslan Bey'in önünde dize gelmişlerdi. Silahları alınan düşman ikişer ikişer bağlanıyor, takım takım ordugâhın arkasına götürülüyordu. Kalenin içindeki kıymetli şeylerden bir dağ ortada kabarıyor; al yeşil bayraklarla kalenin tepesine dolan askerler bağrışıyorlar, aralarındaki dervişler bedenlerden sarkarak ezan okuyorlar, tekbir çekiyorlardı." (Ömer Seyfettin, 1999b: 90).

Bir taraftan parlak zaferlerle dolu geçmişe bir taraftan da millî kimlik içerisinde toplanabilecek/bir araya getirilebilecek değerlere vurgu yapılarak birden fazla fayda sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunlardan ilki daha önce de bahsettiğimiz gibi Türk unsurunu Osmanlı milleti algısından arındırıp, kendine ait bir geçmişi ve tarihi olduğuna ikna etmektir. Yazarın çoğu zaman açıkça vurguladığı gibi bir sonuca ulaşmayacak olan Osmanlılık, İslamcılık gibi ideolojilerinden uzaklaşarak millî bütüne sahip çıkmak elde kalan son kurtuluş çaresidir. Zaten yazarın meydana getirmeye çalıştığı ikinci fayda da bununla ilgili olarak milletin kurtuluşuyla alakalıdır. Hikâyelerin geneli de, yani bu doğrultuda yazılmış ve mekân odaklı olmayanları da düşünülüğünde, yazarın okuru topyekûn bir mücadeleye yönlendirmek isteği açıktır. Mekânın fethi değil, coğrafyanın korunması ve bu yapılırken de millî gururla ve millî kimlik çerçevesinde hareket etmek esas olmalıdır.

"Pembe İncili Kaftan" hikâyesinde ise kimlik etrafında verilen mesaj mekân değil nesne odaklıdır. Burada Şah İsmail'e gönderilen Türk elçisinin, onu etkilemek için satın aldığı pembe incili kaftan hem bir merak unsuru hem de verilmek istenen mesaja aracılık etmesi bakımından ön plana çıkmıştır. Şah İsmail, elçi Muhsin Çelebi'yi karşısında ayakta bekletmek ve bu şekilde onun şahsında Osmanlı padişahını küçük düşürmek için kabul salonundaki oturacak her şeyi kaldırtır ve elçiyi kaftanı serip oturmaya mecbur bırakır. Elçi Muhsin Çelebi'nin bu hareketi ve Şah İsmail'e söyledikleri millî gururu okşaması, en önemlisi de Osmanlıdan ziyade Türk'e ve Türklüğe vurgu yapması açısından dikkat çekicidir.

Mekânı Kaybetme ve Millî Kimliğin Uyanışı

Anthony D. Smith, *Millî Kimlik* adlı kitabında milliyetçiliğin mülayim yani olumlu etkilerinden söz etmektedir. Milliyetçi bir yazar olarak nitelendirebileceğimiz Ömer Seyfettin'in amaçladığı hususların da bu etkiler kapsamına girdiği ve bu doğrultuda geliştiği görülmektedir. Smith, bunlardan bazılarını 'kültürel yenilenmelere ilham verme', 'kimlik krizine getirdiği çözüm', 'topluluğu ve toplumsal dayanışmayı meşrulaştırması' olarak ifade eder. Yazarın hikâyelerindeki amaç da devir süresince toplumda görülen bu yöndeki eksiklikleri gidermek ve bireyleri ortak amaç doğrultusunda bir araya getirmektir.

Öncelikle 'Osmanlı milleti' algısına sahip bireylerin kültürel anlamda yenilenmesine ve Türk kimliğine sahip bireyler olarak ayrışmasına gerek duyulmaktadır. Yazar, geçmişteki başarıları güne taşıyarak, o parlak devirlerden umut ve ilhamı güne getirmeye çalışır. Bu amaçla eskiden sahip olunan topraklar, bunlar için verilen ve sonu zaferle biten savaşlar, her biri günün askerlerine, bireyelerine örnek olabilecek kahramanlar hikâyelerin etraflarında döndüğü ana konular olur. Böylelikle anın sıkıntılılarına benzeyen kurgular oluşturularak, bunların geçmişte de yaşandığı yanılsaması meydana getirilmeye ve Türk unsura mücadele için motivasyon kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Ömer Seyfettin'in aynı motivasyonu, kendi yaşadığı devri esas alarak yazdığı hikâyelerle de kazandırmaya çabaladığı görülmektedir. Ancak bu hikâyelerde mekânla ilgili farklı bir durum söz konusudur. Burada uyanış fetihten yani mekân kazanımından sonra değil onun kaybedilmesinden sonra gerçekleşmektedir. Yazarın burada odaklandığı düşünce, acının, felaketlerin insanlar üzerinde yol açtığı olumlu etkidir. Mutluluk ve başarı kadar da içinden çıkılması zor durumların ortak değerlere ve kimliğe sahip kişileri birleştirebileceğine, onları kendilerini savunmaya yönlendirebileceğine inanmaktadır. Sadece sahip olunan değil kaybedilen topraklar da millî kimliğin oluşumu ve devamı için aynı olumlu etkileri oluşturabilir. Elde olan topraklara bağlılık ve onu koruma isteği nasıl bireyleri/yurttaşları aynı amaç ve ideal etrafında birleştiriyorsa kaybedilmişlere duyulan üzüntü ve hasret duyguları da aynı birleştiriciliği sağlar. Çünkü insanları mutluluk kadar hatta ondan daha ziyade acı da bir araya getirir ve bir arada tutar. Hikâyelerde de bu hususu destekleyecek birçok kullanıma rastlamak mümkündür. Kaybedilen ve geri kazanılması umut edilen vatan imajı bireyleri harekete geçiren, milletin üyesi olmaya ve kimliğini yaşamaya iten önemli noktadır. Nitekim yazarın "Ashab-ı Kehfimiz" adlı hikâyesinde bir kahramanın şu ifadeleri bahsettiğimiz hususa vurgu yapmaktadır:

"Ah, lakin harp ihtimalleri... Eğer harp olursa, ya mağlubiyet, ya galibiyet... Ben en çok mağlubiyetten korkuyorum. Milletleri uyandıran büyük felaketlerdir. Ya Türkler de bir felakete uğrayıp uyanırlarsa..." (Ömer Seyfettin, 1999c; 102).

Mekânın kaybindan söz eden bu tür hikâyelerde yazarın birkaç basamak hâlinde sıralanabilecek amaçlarından söz edebiliriz. Bunlardan ilki bireyleri içinde bulunulan durum hakkında bilgilendirmek, bunun da ötesinde sarsmaktır. Bireylerin bu açıdan kimliklerine ve onun getirdiği kavramlar bütününe sahip çıkması ikinci önemli aşamayı oluşturur. Bundan sonra ise en büyük ve güncel tehlikenin bertaraf edilmesi gelmektedir. Yurdun, bununla birlikte milletin fiziksel ve manevi varlığının korunması, bir amaç olarak hikâyelerde yer alır.

Bu tür hikâyelerde bireylerin yardımına ihtiyaç duyan bir ‘kutsal toprak-vatan’ imajı bulunmaktadır. Çünkü yurdu, vatani herhangi bir mekândan ayıran en önemli özellik onun millet için taşıdığı anlamda ve değerler bütününde gizlidir. Kişisel mekânlar Bachelard’ın deyişiyle nasıl anıları ve zamanı peteklerinde/içlerinde saklıyorsa yurt da toplumun geçmişini, ortak anılarının varlığında taşır. Bu anıların çokluğu ve kuvveti onun vazgeçilmezliğini perçinler. Coğrafya, zamanla da bağlantılı olarak vatana dönüşür ve millî kimliğin yapıtaşlarından biri olur. Anthony Smith’in de belirttiği gibi, “Tarihî bellek ve çağrışımların mekânı hâline gelir yurt; “bizim” bilgilerimizin, azizlerimizin ve kahramanlarımızın yaşadıkları, çalıştıkları, dua edip savaştıkları yerdir. Bütün bunlar yurdu yeryüzünde biricik kılar. Nehirleri, denizleri, gölleri, dağları ve kentleriyle “kutsal” hâle gelir yurt -derin ve deruni anlamları sadece sırra matuf olanlar, yani milletin öz-bilinçli evlatlarının kavranabilecek mübarek ve yüce yerlerdir buralar.” (Smith, 1994; 25). Ömer Seyfettin’in de vatan hakkında hikâyelerinde yansıttığı temel düşünce bu ifadeler etrafında yoğunlaşmaktadır.onun birçok hikâyesi aynı temel yapı çerçevesinde oluşturulmuş farklı kurgular olarak nitelendirilebilir. Örneğin “İrtica Haberi” adlı hikâyede vatan tanımına da sık sık değinilmektedir. Bu hikâye de Balkanlarda görevli olan bir subayın anıları esas alınmış ve hatırat biçiminde kurgulanmıştır. Hikâyenin anlatıcı kahramanı olan subay, bulunduğu yerden hareketle ülkenin ve özellikle de Balkanların durumuyla ilgili bazı çıkarımlarda ve gözlemlerde bulunmaktadır. Bunları zaman zaman da doğrudan aktaran kahramanın bu izlenimlerinden birisi hem kimlik hem de mekânla yakından ilgilidir:

“Kaymakamdan sonra Süvari Alay Kumandanı Hasan Bey çıktı. Biraz tutuk ve pek resmi idi. elinde beyaz eldivenleri vardı. Kılıcına dayanıyor ve ikide birde haricî bir vaziyetle ‘Efendiler...’ hitabını tekrar ediyordu. Kaymakamdan daha serbest söyledi. Bu hükümeti her ne kadar Türkler teşkil etmiş ise de tevsi ve terakkisi için bütün bu memleketteki kavimlerin, yani Arnavutların, Arapların, Bulgarların, Rumların hâsılı bütün unsurların çalıştığını, vatanın bütün unsurlara ait olduğunu söyledi. Hatta “Bizim vatanımız, efendiler, dedi; Bağdat’tan Viyana’ya kadar olan yerlerdir.orada bizim ecdadımızın kemikleri vardır.” (Ömer Seyfettin, 1999a; 145).

Ömer Seyfettin’in bu hikâyesinde devrin ve ülkenin durumuyla paralel olarak çizilen olumsuz bir tablo vardır. Burada anlatıcı kahraman Osmanlı

Devleti için bir sınırdan bahseder. Ancak bu sınır ‘öteki’ tarafından çizilmiş ve Türklerin aleyhine olarak hızla gerçekleşen bir sınırdır:

“Birden o kadar derin ve muzlim bir ümitsizlik duydum ki ihtiyarsız:

– Eyvah azizim, mahvolduk. Bu sefer mutlaka mahvolduk! dedim. Kalbimde sarıh bir acı sızlamaya başladı. Artık konuşamıyor, Âkil’le müdürün konuştuklarını duymuyordum. Gözlerimin önüne dumanlı bir Balkan haritası geliyor. Türkiye’nin parçalandığını, bu müthiş ve namevcut haritanın kırmızı ve ateşin çizgili hudutlarının hafı ve çirkin bir el ile bozulduğunu, değiştirildiğini görüyorum gibi oluyordum.” (Ömer Seyfettin, 1999a; 140).

Kahramanın dile getirdiği ve gerçekleşmesi ihtimalinden bile büyük acı duyduğu bu durum, millî bir mekânın oluşmasında o dönem için en büyük engel olarak görülmelidir. Çünkü insanın en temel ihtiyaçlarından biri olan güvende olma arzusu farklı bir boyutta ama aynı gerekçelerle milletler için de geçerlidir. İnsanın sığınma, kapalı, en önemlisi sınırları belli ve kendine ait bir mekân ihtiyacı milletler için güvenli ve hudutları çizilmiş, korunmuş bir ülke gereksinimine dönüşmüştür. Boyut değişse ve genişlese de bireyin ve toplumun bu konudaki hareket noktası, motivasyonu aynı güdüye dayanmaktadır. Bu isteğin sadece engellenmesi değil bunun düşüncesi bile toplumun yapısını meydana getiren bireyleri endişeye sevk edecek derecede ciddi bir durumdur. Çünkü tehdit altında olan onun en asıl ve temel ihtiyacıdır. Şimdiye kadar bunun yoksunluğunu çekmemiş, sınırlarını kendini tam anlamıyla güvende hissedecek biçimde genişletmiş olan bir toplumun fertleri yaklaşan tehlikenin, mekândan mahrumiyet ve sınırların belirsizliği gibi sonuçlar doğurabilecek olması sebebiyle, büyüklüğünün farkındadırlar. Yani bu bakımdan millî bir mekânın çizilmesi ve korunması sadece “millîlik” gibi üst bir değer için değil, insani ihtiyaçlar piramidinin en alt ve temel bir değeri için de öncelikli olarak önemlidir.

Bazı hikâyelerde çizilen bu olumsuz tablo ve umutsuzluk içindeki kahramanlar belirli bir sonuca ulaşmadan bırakılırken, bazılarında da bu durum bir hareket noktası olarak kabul edilir ve millî kimliğin uyanışının başlangıcı olur. Bu bakımdan “Primo Türk Çocuğu” adlı hikâyenin ana kahramanlarından biri olan Kenan için millî anlamda uyanış Avrupalıların öncelikle Afrika’yı ardından da Osmanlı coğrafyasını işgal etmeleriyle birlikte başlar. Paris’te eğitim görmüş ve bir İtalyan’la evlenen Kenan için medeniyetin timsali olan Avrupa devletlerinin bu işgalleri ağır ve ani bir darbe olmuştur. Bir ölçüde aydını da temsil eden, simgeleyen Kenan için bilincin derinliklerine itilmiş olan Türk kimliği, mekân vasıtasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Bu duruma mekânın millî kimlik oluşturma sürecinde farklı bir etkisi gözüyle bakabiliriz. Kenan, millî kimlik edinmek için ya da edindikten sonra millî mekâna ulaşmamış, mekânı kaybedeceğini anladığı anda kimliğine sarılmıştır. Nitekim hem onun hem de toplumun karşısına çıkan tablo, büyük uyanışlara sebebiyet verecek denli dehşetlidir:

“ (...) Rusya, Türk yurdunu akla gelmez gaddarlıklarla çiğniyor; İngiltere ile üç bin senedir yaşayan kadim bir milleti, viran olan İran'ı, haritadan silmek, yeryüzünden kaldırmak için ittifak ediyorlardı... Türkiye'nin taksimi de muhakkaktı! Çünkü Asya yağmasına onu engel görüyorlardı. Evvela onu zayıf bırakmak, mahvetmek lâzımdı. Hemen bir asır evvel Avrupalılar aleyhimize kalkmışlar, Navarin'de donanmamızı yakarak Yunanistan'ı icat etmişlerdi. Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Şarki Rumeli, Cezayir, Tunus, Kıbrıs, Mısır, Sudan yağmaları birbirlerini takip etmiş, nihayet son idam kararımız Reval Mülakatı'nda verilmişti. Meşrutiyet ilân edilince sözde bu karar tehir edildi. Hâlbuki bu tehir tamamıyla yalandı... Bizi dünya yüzünden kaldırmak için çizilen plan duruyordu; Bosna-Hersek zorla alındı. Meseleler yine bakıydı. Makedonya meselesi, Arnavutluk meselesi, Girit meselesi, Boğazlar meselesi, Şarki Anadolu meselesi, Anadolu meselesi, Mezopotamya meselesi, Irak meselesi, Suriye'nin istiklâli meselesi, Arabistan meselesi ve ilâh...” (Ömer Seyfettin, 1999a: 169).

Ülkenin ve bireylerin varlığına yönelik bu derece kapsamlı ve yoğun tehditler, alıntıda görüldüğü üzere ‘biz’ kavramının geliştiği, ancak bunun yanında millî sınırların daralmak suretiyle farklılaştığı görülmektedir. Tehlikenin belirli bir toplumu, yani doğrudan Türk unsuru hedef alması bütünleşmenin de uyanışın da bu unsorda yaşanmasına neden olmuştur. Ömer Seyfettin, özellikle hikâyelerinde halktan çok, onu yönlendirebilecek olan aydınların uyanışına, inandıkları Batılı değerlerin yıkılışına şahit olan bu bireylerin değişen düşüncelerine yer vermektedir. onların, yani aydın kahramanların düşünce ve bu konu hakkındaki değer yargılarını da başlıca iki noktada toplamak mümkündür. İlk olarak yok edilmeye çalışıldığına inandıkları Türk milletinin varlığını devam ettirmek ve bunun için de Türk kimliğinin içerisini doldurmak hatta yeniden düşünmek gerektiğine inanmaktadırlar. Yüz yıllardır “Osmanlı” kimliği lehine geri plana itilen bu kimliğin âdeta yeniden inşa edilmesine ve bu çerçevede millî değerlerle beslenmesine gerek vardır. İkinci olarak ve en az ilki kadar önemli bir diğer husus ülke coğrafyasının toplum varlığının en ön plandaki koruyucusu olan mekânın/vatanın da varlığı tehdit altındadır. Ömer Seyfettin'in bir Türk baba ve oğlun millî uyanışına odaklandığı “Primo Türk Çocuğu” adlı hikâyesinde millî kimlik ve mekânın muhafazası birbirine bağlı ve ayrılması mümkün olmayan meseleler olarak kabul edilmiştir. Bu durum, hikâyede ‘öteki’ olarak yer alan Grazia adlı kahramanın anlattıklarında açıkça ortaya konmaktadır:

“Şimdi Hükümet Genç Türklerin elinde idi. Ve bu gençler ahaliyi heyecana getirmek, haşin ve müşterek bir ruh yaratmak maharetine vâkıftılar. Şark meselesinin hâlline teşebbüs olduğu esnada hükümet ellerinde bulunursa büyük felaketlerin zuhuru muhakkaktır. (...) Bütün konsoloslar, yeni kabinenin Avrupa fikirli, Avrupa'da tahsil görmüş adem-i merkeziyet yani, muhtariyet taraftarı, hakiki hürriyeti, yani Avrupa himayesini ister, milliyet taassubundan âri ve muhalif ve muktedir mebuslardan teşekkül edeceğini emindiler. Bu

kabine askerleri öldürtmeden Trablus'ta İtalya'nın hakkını ve hâkimiyetini tanıyacak, Girit için manasız ve tehlikeli ısrarlarla büyük devletleri ve Yunanistan'ı üzmeyecek, Arnavutluk'a, Makedonya'ya, Suriye'ye istedikleri muhtariyeti verecek, maliyesini Avrupalılara teslim ile "tamamiyet-i mülkiye"sini son bir defa bir kere daha tasdik ettirecek, hâsılı Şark meselesini mesut bir siyasetle kan dökülmeden bitirecekti..." (Ömer Seyfettin, 1999a; 180).

"Primo Türk Çocuğu" adlı hikâyede Kenan'ın yanı sıra oğlu Primo'nun da uyanışı ve millî kimliğe sahip çıkması yine mekân etrafında gelişen düşüncelerle birlikte olmuştur. Burada millî kimlik-mekân bağlantısı farklı bir çizgide ilerlemektedir. Primo'nun konuştuğu Orhan, Türklerin sahip olduğu ve şimdi savaş ilanıyla birlikte ellerinden alınmak istenen mekânları ona hatırlatarak Primo'da bir bilinç oluşturmaya, onun farkında olmadığı Türk kimliğini keşfetmesini sağlamaya çalışır. Böylece millî şuurun yanında kimliğe ait bir gururun oluşması da bir diğer hedefdir:

"Anlatırken coşuyordu; Türkler dünyanın en cesur, en asil, en kavi bir milleti idi. Krallar, hükümdarlar, hakanlar, beyler, emirler nesliydi. Asırlarca bütün Asya'ya hâkim olmuşlar, Attila Avrupa'yı ezmış, köpek gibi inletmişti. Türkler medeniyet yollarını açmış, her yere kahramanlık, temiz kan, saf ahlâk, teceddüt ve ıstıfa götürmüşlerdi. Dünyanın en büyük hükümetini Cengiz kurmuş, bu büyük Cengiz neslinden ayrılan küçük bir kısım, Şarkî Roma'yı, Bizans imparatorluğunu yıkmış, Anadolu'yu zapt etmiş, oradaki müteferrik Türkleri birleştirerek, ta Viyana'ya kadar gitmişti." (Ömer Seyfettin, 1999a; 182).

Bu ifadeler, şimdiye kadar Osmanlılık algısıyla yaşamış ve son dönemlerde yaşanan yenilgilerle güveni sarsılmış olan Türk unsurunun, Türk kimliğini tekrar aynı kuvvetle benimsemesi için öne sürülen motivasyon kaynaklarını da ortaya koymaktadır. Geçmişin başarıları, geleceği kurtarmak daha sonrasında ise yeniden kurmak ve inşa etmek için âna taşınmaktadır. Türk kimliğinin, tüm olumsuzluklara rağmen geçmişin birikimiyle şekillenmiş bir yapı olduğu ve bireylerin bunu sahiplenmekten ve taşımaktan gurur duymaları gerektiği de vurgulanmıştır. Primo'nun ve babası Kenan'ın durumları hikâyede sunulmak istenen mesajı örnekleyen gelişim ve değişim çizgileridir. Bireylerin ve toplumun uyanışı ise millîlik etrafına toplanabilecek her unsurun yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Bunun için de ilk önceliklerden birisi hiç şüphesiz mekân olacaktır. Coğrafyayı tekrar kontrol altına alma isteği, eski sınırları elde etme umudu ve gayreti, hâlihazırda bir savaş içerisinde bulunan bir toplum için onları eyleme teşvik eden kuvvetli sebeplerdir. Hikâyelerde bahsettiğimiz bu vurgu sıklıkla yinelenmektedir. Kimliğin, onu taşıyan bireylerle beraber mekâna da duyduğu ihtiyacın göz ardı edilemezliği, kimlikle ilgili göndermelerin sık sık mekân üzerinden yapılması sonucunu doğurmuştur.

Vatandan vazgeçme ve ayrılma, toplumlar ve bireyler için oldukça sancılı bir deneyimdir. 1. Dünya Savaşı sırasında yoğun biçimde birçok milletin yaşadığı bu deneyim edebî eserlere de yansımıştır. Gerek yaşananları yansıtabilme

gayreti gerekse bu olayın önemli çatışmaları doğuruyor olmasının getirdiği kurgusal kaygılar yazarları sıklıkla bu olaya yöneltmiştir. Bu yazarlardan biri olan Ömer Seyfettin'in hikâyelerinde ise yurt ve toplum şeklinde görülen mekân-insan ilişkilerine birkaç şekilde rastlamak mümkündür. Mekânın millî kimliğin temel öğelerinden biri olduğunun farkında olan yazar, kimi zaman bunun kaybedilişinden ve kimliğin aldığı darbeden dolayı oldukça umutsuz ve özlem dolu sahneler kaleme alır. Bu tür hikâyelerde mekân canlı bir unsur olarak resmedilir ve onu kaybetmenin maziye kaybetmekle eş olduğu vurgusu yapılır. Vatani terk etmek zorunda kalan bireyler sadece kendi günlük yaşantılarına sahne olan bir mekânı değil yüzyıllar süren bir bağı koparmak, geçmişleri ve atalarıyla iletişimlerini kesmek zorunda kalırlar. Yine bu temanın ağırlıklı olduğu hikâyelerde sadece kimlik ve vatan arasındaki ilişkiyi değil mekânın insan hayatında hangi boyutlarıyla yer alabileceği de görülmektedir:

“Aynı şekilde ülkenin belli kısımlarına, buralardaki belli yerlere duyulan bağlılıkların mitik ve öznel bir yanı vardır. Etnik ayniyet açısından önemli olan, bir toprak parçasında ikamet etmek veya onun sahibi olmaktan ziyade bu tür sevgi ve bağlılıklardır. Ait olduğumuz yerdir orası. Atalarımızın, kanun koyucularımızın, krallarımızın, azizlerimizin, şairlerimizin ve din adamlarımızın anayurdumuz hâline getirdikleri, genellikle kutsal bir Toprak'tır da. O bize ait olduğu kadar biz de ona aیدizdir. Ayrıca yurt içinde bulunan kutsal mekânlar etni mensuplarını kendine çeker veya uzak diyarlarda sürgünde olduklarında bile ilham kaynakları olmayı sürdürür. o yüzden bir etni, yurdundan uzun zaman ayrı düştüğünde bile, yoğun bir nostalji ve ruhsal bağlılık yoluyla varlığını sürdürebilir.” (Smith, 1994: 44-45).

Millî Kimliğin Önündeki Engel: Osmanlı Milleti ve Osmanlı Coğrafyası

Millî mekân ve kimlik inşasının karşısında duran engellerden birisi de, dönem göz önüne alındığına, artık gerçekleşmesine ve elde tutulmasına olanak kalmadığı görülen İmparatorluk coğrafyasının sınırlarının ve sakinlerinin korunma çabasıdır. Ancak kendi milliyetlerinin farkına çoktan varmış ve ikinci aşama olarak da kendilerine ait olduklarını varsaydıkları mekânları elde etmek isteyen unsurların mücadeleleri açıktan açığa devam etmektedir. Türk ve yönetici unsurların milliyetin yok sayıldığı bir Osmanlılık, Osmanlı milleti olma idealine sarılması, zaten ister istemez varılacak olan millî kimlik ve mekân konusunda da ciddi bir engeldir. Üstelik bu özellikle, bahsettiğimiz ideali ortaya atan Türk unsurunun aleyhinde gelişmektedir. Çünkü diğer milletler ulusal uyanışlarını yaşamışlar ve ülkeye ve devlete sahip bir millet olma yolunda önemli adımlar atmışlardır.” ... Osmanlı aynı zamanda bireyin de doğuşu demek olan küçük millî kimliklerin ortaya çıkışını görmezlikten gelerek hayatîyetini sürdürebilmek için bu anlayışı kendine göre yorumlar ve daha geniş anlamlı, yapay bir Osmanlı kimliği üretme çabasına girişir.” (Argunşah, 2005; 181) Türk unsurun, hem kendi hem de kendisinin dışındaki bu uyanışı kabullenmemesi ve yok sayması, millîlik/millîleşme sürecini sekteye uğratmaktadır. Ömer Seyfettin'in de bu çerçevede yazdığı hikâyelerde, örneğin

“Ashab-ı Kehfimiz”de hikâyenin adından başlayarak iğnelediği ve karşı çıktığı bu durum, bireylerdeki Türk kimlik algısına zarar veren, bunu geciktiren bir kabuldür. Ancak yine de, özellikle yönetim kademesinde ve bunların yönlendirilmesiyle toplumda, millî olmaya karşı gösterilen bu tepkiyi doğal karşılamak da gerekmektedir. Yüz yıllardır giderek genişleyen sınırlar ve milletlerle beraber yaşanması, toplumda kemikleşmiş birtakım kabuller ve algılar meydana getirmiştir. Örneğin yazarın “Hürriyet Bayrakları” hikâyesinde bu algının, önyargının bireyi nasıl yanlış düşüncelere sevk edebileceği ironik bir sonla sergilenir. Burada ana kahramanlar olarak, birlikte yolculuk eden biri Osmanlılık idealine bağlı diğeri temel Türk unsurunun bütünleşmesine taraftar iki aydın vardır. Azınlıkların Osmanlı Devleti’ne ve kimliğine ne derece bağlı olduklarını düşünen iki kahraman tartışır ancak anlaşamazlar. Milliyetçiliğin tesirlerini göremeyen kahramanın, yaklaştıkları Bulgar köyünde görülen kırmızı şekiller dolayısıyla ortaya koyduğu düşünceleri, özellikle devrin birtakım aydınları arasındaki bahsettiğimiz kemikleşmiş düşüncelere işaret etmektedir:

“-Körsünüz azizim, bakar körsünüz. Nafile zahmet edip bakmayınız. Hakikatleri görmek istidadı sizde yok. Hâlâ şüphe mi ediyorsunuz? Evet bunlar hürriyet bayraklarıdır. Şu dağ başında kaybolmuş Osmanlı-Bulgar köycüğü On Temmuz’u takdis ediyor. İnanmıyor musunuz? Onlar Osmanlı değil midir? Yarın Osmanlı vatanına düşmanlar hücum ettiği vakit sizden evvel onlar koşacaklar, Osmanlılık namına kanlar dökecekler, Osmanlılığı kanlarıyla kurtaracaklar...” (Ömer Seyfettin, 1999a: 235).

Ancak uzaktan rüzgârda uçan bayraklar sanılan şekillerin kurutulmak üzere asılmış kırmızı acı biberler çıkması ve köydeki Bulgarların beklenmedik sert tavırları, bu aydının ümitlerini boşa çıkarmış ve her iki kahramanı birden sarsmıştır.

SONUÇ

M. Çağatay Özdemir, kültürel kimlikle ilgili makalesinde (Özdemir, 1990: 35), Tanzimat’tan itibaren yoğun olarak yaşanan kimlik krizinin çözümünde amacın, aktüelle ideal arasındaki farkı kapatmak olması gerektiğini belirtir. Kendilerini bu mesele karşısında sorumlu hisseden dönemin aydınlarının zihninde farklı idealler vardır. Ancak kimi zaman güncel sorunlar düşünüldüğünde, gerçekleşmeyecek denli uzak olan bu amaçlar aktüele uyarlanmaya çalışılır. Dönemin aktif aydın-yazarlarından olan Ömer Seyfettin de, hikâyelerinde belirlenebileceği üzere, millî bilince ulaşmış bir Türklük ve kaybedilen topraklarına kavuşmuş bir imparatorluk arzusunun korumanın yanında devir gerçekliğinin de farkındadır. onun tespit edebildiğimiz kadarıyla yapmaya çalıştığı da hâlihazırda olanla gerçekleşmesi umut edileni zaman zaman idealden taviz vererek bir araya getirmektir. Bu sebeple düşüncelerini de aktarmak fırsatını bulduğu hikâyelerinde kullandığı unsurların hiçbirisi gelişigüzel değildir. Yazar nasıl kişilerini seçer ve onları hikâyesi boyunca

eğilimleri etrafında tamamlayarak sürdürürse mekânla ilgili seçim ve göndermelerini de aynı şekilde tesadüfen kullanmaz.

KAYNAKÇA

Akçam, Taner, (1993), “Ulusal Meseleye Bir Kolektif Kimlik Sorunu Olarak Yaklaşmak”, **Birikim**, (45-46), 24-32.

Argunşah, Hülya, (2005), “Millî Edebiyat”, **Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı**, 2. basım, (ed. Ramazan Korkmaz), Ankara: Grafiker Yayınları.

Berger, Peter L., (1987), “Bilgi Sosyolojisinde Bir Sorun Olarak Kimlik”, (çev. Nihat Erdoğan), **Sosyoloji Dergisi**, (1), 203-215.

Bora, Tanıl, (1996), “İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği”, **Toplum ve Bilim**, (71), 168-198.

Deringil, Selim, (2007), **Simgeden Millete**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ömer Seyfettin, (1999a), **Hikâyeler 1**, (hzl. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları.

-----, (1999b), **Hikâyeler 2**, (hzl.: Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları.

-----, (1999c), **Hikâyeler 3**, (hzl.: Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları.

Özdemir, M. Çağatay, (1990), “Kültürel Kimlik Üzerine Bir Deneme”, **Türk Yurdu**, (29), 34-38.

Smith, Anthony D., (1994), **Millî Kimlik**, İstanbul: İletişim Yayınları.

